

J. HOEGAERTS, *"A Manly People Should Dare to Sing Manly". Spaces and Sounds of Masculinity in a Nineteenth-Century Nation. ("Een man'lijk volk moet man'lijk durven zingen". Spatiale en akoestische constructies van mannelijkheid in de negentiende-eeuwse natie)*, Katholieke Universiteit Leuven, Moderniteit en Samenleving 1800-2000, 2010, promotor: Prof. dr. L. Van Molle

---

Mannelijkheid, zo wordt vaak gesteld, is "onzichtbaar" in de geschiedenis en de geschiedschrijving. Beschouwd als een neutrale identiteit veeleer dan als "het geslacht", of gezien als een vanzelfsprekend attribuut van belangrijke of machtige historische figuren, geraakte het mannelijke *gender* zelden aan de oppervlakte. De nauwe verwevenheid van mannelijkheid met "andere categorieën van sociaal en cultureel verschil" en de bijna obsessieve gerichtheid op "representatie" en "beeldvorming" van de meerderheid van geschiedenissen van mannelijkheid maakt het bovendien moeilijk om een eenduidig beeld van voorbije (en in het bijzonder van negentiende-eeuwse) mannelijkheid in het licht te stellen.⁵ Nochtans blijkt dat, als mannelijkheid al onzichtbaar was in het verleden (en de term mannelijkheid op zich, inderdaad, pas in de late twintigste eeuw met enige regelmaat in de mond wordt genomen), de idee van een specifiek "mannelijke" identiteit allesbehalve afwezig was in die negentiende eeuw. Politieke vertogen, volkse verhalen en verschillende kunsten vertolkten een hele waaier aan idealen, verwachtingen en verzuchtingen over mannen, waarin vaak werd scherp gesteld op gedragingen en gedachten die (al dan niet exclusief) werden geassocieerd met hun geslacht.

In de voorbije twee decennia hebben historici – vooral in de Angelsaksische wereld en West-Europa – gepoogd die historische waaier aan elementen van mannelijkheid in kaart te brengen. Daarbij ging de aandacht vooral naar de veelvormigheid van mannelijkheid en de hiërarchische aard van de verhouding tussen verschillende "mannelijkheden" onderling. In mijn proefschrift bouw ik voort op hun bevindingen (en meer bepaald op hun analyses van de relatie tussen mannelijkheid en macht), maar veeleer dan te focussen op de elementen die verschillende vertogen van mannelijkheid van elkaar scheiden, tracht ik te onderzoeken hoe de schijnbare eenheid van mannelijkheid continu ge(re)construeerd werd en hoe het vocabularium dat gebruikt

---

⁵. "In combination with other categories of social and cultural difference", Hagemann (K.), "The first citizen of the state. Paternal masculinity, patriotism and citizenship in early nineteenth-century Prussia" in: S. Dudink, K. Hagemann & A. Clark, *Representing masculinity. Male citizenship in modern western culture*, London, 2007, 84.

werd om mannelijkheid vorm te geven grenzen tussen verschillende klassen, ideologieën of leeftijden kon overschrijden.

In tegenstelling tot de "gemeenschappelijke taal voor vrouwen in het geïntegreerde circuit" aan het eind van de twintigste eeuw die alleen als ironisch kan worden gedacht, en alleen gedroomd kon worden door Donna Haraway, was een gemeenschappelijke taal voor mannen, of van mannelijkheid, al in de negentiende eeuw centraal in vertogen van familie, fabriek, politiek, misdaad, maatschappij en identiteit. Ondanks verschillen in klasse, leeftijd, religie, taal en ideologie, waren negentiende-eeuwse mannen eenvoudig te herkennen als mannen, en het was algemeen aanvaard dat verschillende plichten en privileges aan mannelijkheid waren gerelateerd. Het verhaal dat in deze verhandeling verteld wordt, poogt daarom net deze gemeenschappelijke taal en het gebruik daarvan door verschillende stemmen op verschillende plaatsen te reconstrueren. Mijn interesse is daarbij uitgegaan naar de verenigende kracht van het concept van negentiende-eeuwse mannelijkheid, veeleer dan naar de veranderende verschillen tussen mannelijkheid en vrouwelijkheid of tussen meerdere "mannelijkheden".

Mijn analyse van de gemeenschappelijke taal van mannelijkheid situeert zich in drie ruimtes waarin deze taal vaak weerklonk: de lagere jongensschool, het militaire trainingskamp en het parlement. Ik heb ervoor gekozen me vooral te richten op, ten eerste, de homosociale ruimte als een plaats waar mannelijkheid werd aangeleerd en uitgevoerd en, ten tweede, op de klanken die binnen deze ruimten geproduceerd werden. Daarbij is mijn aandacht vooral gegaan naar interacties tussen mannen, en in het bijzonder naar de overlappingsen en uitwisselingen die ik kon traceren tussen de drie homosociale ruimten waarvan sprake. Dat betekent echter niet dat ik de wederzijdse afhankelijkheid tussen mannelijkheid en vrouwelijkheid wil negeren, of de veelvormigheid van mannelijkheid wil ontkennen. Integendeel: door me te concentreren op mannelijkheid als een gedeelde taal, breng ik het chaotische en inherent tegenstrijdige karakter van deze taal aan de oppervlakte, waardoor ik ook kan tonen hoe gelijkaardige of zelfs identieke praktijken tegelijk als mannelijk en vrouwelijk beschouwd konden worden, zonder dat dit het concept van genderdifferentiatie in gevaar bracht.

Het bronmateriaal voor deze studie is, enerzijds, gerelateerd aan de drie onderzochte ruimtes, school, leger en parlement, en anderzijds aan de twee methodologische zwaartepunten, ruimte en klank. Meer concreet heb ik voor een aantal relatief kleine cases, dat van het kamp van Beverloo, de Antwerpse lagere gemeentescholen en het Belgische parlement, een archief van ruimtelijke en akoestische praktijken samengebracht. Door mijn aandacht niet

alleen te richten op de praktijken en vertogen binnen deze ruimten (zoals bijvoorbeeld interne reglementering en correspondentie, bouwplannen, handboeken en liedbundels) maar ook op verhalen en acties die bruggen slaan tussen de drie onderzochte ruimtes of tussen de homosociale ruimte en de buitenwereld (zoals verslagen van schoolreisjes en manoeuvres, parlementaire handelingen, openbare muziekuivoeringen) komt de nadruk te liggen op het eenheidsvormende karakter van een vaak onzichtbare maar wel "hoorbare" taal.

De analyse van een amalgaam aan praktijken verbonden met de creatie, legitimatie en instandhouding van de gedeelde taal van mannelijkheid doorheen de negentiende eeuw, toont aan dat – ondanks enkele blijvende associaties (zoals de gelijkstelling van mannelijkheid en patriottisme, of van mannelijkheid en heteroseksualiteit) – zich in de jaren 1870 enkele omwentelingen afspelen. In de eerste helft van de negentiende eeuw werd mannelijkheid voornamelijk gedefinieerd in tegenstelling tot kinderlijkheid (of jongensachtigheid), beschreven aan de hand van metaforen van vaderlijkheid en verbonden aan een begrip van autoriteit dat geen enkele vorm van afhankelijkheid of onderwerping toestond. In de late negentiende eeuw, na 1870, werd mannelijkheid veeleer tegenover vrouwelijkheid geplaatst, metaforisch verbonden aan potentie en bovendien gelieerd met een begrip van discipline dat plichtsgetrouwe gehoorzaamheid gelijkstelde met autonoom gekozen onderwerping.

Deze veranderingen in de definitie van masculiniteit gingen gepaard met verschillende kleinere veranderingen in de spatiale en akoestische handelingen die werden uitgevoerd in de drie bestudeerde ruimten. De strikte scheiding van jongens en meisjes in de lagere scholen, doorgevoerd in de jaren 1860, toont aan hoe de man-vrouwdichotomie steeds belangrijker werd in de laatnegentiende-eeuwse, door een nieuwe "wetenschap" beïnvloede, maatschappij. In het militaire trainingskamp werd het begrip discipline gherdefinieerd voor soldaten die steeds meer als individuen werden benaderd, wat resulteerde in een nieuw vertoog over de hiërarchie tussen mannen onderling. In het parlement vielen volksvertegenwoordigers niet meer terug op metaforen van vaderlijkheid, maar veeleer op hun werkelijke vaderschap en de band die ze daardoor hadden met de familievaarders die ze vertegenwoordigden. Tenslotte veranderde ook de mannelijke stem, zoals die begrepen en gehoord werd in deze drie ruimten. Laatnegentiende-eeuwse mannen werden geacht grondig anders te klinken dan vrouwen en kinderen, waardoor genderverschillen nog meer "natuurlijk" gedacht konden worden. De mannenstem na 1870 was niet zozeer simpelweg sterker of machtiger dan die

van vrouwen en kinderen, ze werd als essentieel anders gehoord, zowel in timbre als in tessituur.

Als, in de eerste strofe van het in 1860 herschreven en vertaalde volkslied werd benadrukt dat "een man'lijk volk" ook "man'lijk" moet "durven zingen" was dat dus geen louter metaforische eis. De verwijzing naar een mannelijk volk droeg de traditionele positieve connotaties met moed en daadkracht alsook de "modernere" associaties met autonomie en (nationale) onafhankelijkheid, maar de expliciete vermelding van een intrinsiek mannelijke manier van zingen legt ook de nadruk op het nauwe verband dat verondersteld werd tussen de gezondheid en de kracht van een staat met de fysieke toestand van haar mannelijke inwoners. De *Brabançonne* riep op tot de patriottische daad van het zingen en verwees daarbij niet alleen naar zichzelf, maar ook naar de lichamelijke, sterk gegenderde, interpretatie van de patriottische identiteit van de ideale burger.

Josephine Hoegaerts
josephine.hoegaerts@arts.kuleuven.be